

HET GRAVENSTEEN

Hoeveel honderdduizenden, ja miljoenen mensen hebben sedert het begin van deze eeuw het in al zijn pracht en luister herstelde Gravensteen bezocht? Statistieken zouden het misschien wel aan de hand van de bijgehouden documentatie kunnen uitmaken en onze persoonlijke raming gaat naar de vier miljoen bezoekers. Hetgeen echter de cijfers die telkenjare door de Dienst voor Toerisme worden bekend gemaakt - thans meer dan 100.000 bezoekers per jaar enkel maar in de vier zomermaanden - ons niet kunnen veropenbaren, is de indruk die de Middeleeuwse burcht op hen heeft gemaakt en de herinnering die hen voor immer aan hun bezoek aan het machtige bolwerk zal bijblijven.

Er zijn weinig monumenten in ons land die zo druk worden bezocht en er zijn in gans West-Europa maar zeer weinig monumenten of ensembles die een dergelijke impressie maken op de bezoekers als ons Gravensteen, door zijn gaafheid, zijn indrukwekkend voorkomen, zijn aparte architectuur, zijn integratie

midden in het stadsbeeld en de toverkracht die het bezit om een verleden op te wekken.

Wanneer wij de realiteit van het impact en van de blijvende remniscentie vaststellen, kunnen wij ons niet genoeg verheugen om de beslissing die dit jaar juist een eeuw geleden door de Gentse gemeenteraad werd genomen, beslissing die de eerste stap werd op de lange weg van de redding van het Gravensteen.

Zeggen dat gans de bevolking van de stad onze edielen aanzetten in die zin te ageren, zou een grove leugen zijn. Er was in die jaren slechts een kleine, een minuscule minderheid om de overheden met het probleem van het Gravensteen lastig te vallen: voor de overgrote meerderheid van de bevolking mocht men gerust de enkele puinen die nog overbleven, slopen of de toestand laten zoals hij was, d.w.z. de katoenspinnerij die er gehokt was, laten voortdraaien en de huizen die zich onderaan de walmuren in de loop der eeuwen hadden vastgezogen als luie mosselen op een golfbreker een roemloze dood laten sterven.

Wij kunnen het onze groot- of overgrootouders post mortem niet blijven verwijten: zij leefden in een tijd van een afschuwelijk materialisme en bovendien leken de puinen van wat eens de machtigste burcht van het middeleeuwse Vlaanderen was geweest, geen uitgave van 'n paar honderden goudfranken meer waard te zijn.

Zo hebben er ook velen geredeneerd wanneer men kort na W.O. II met het voor sommige gekke, voor anderen utopische idee kwam aandraven uit de puinen van de gewezen Sint-Pietersabdij de oorspronkelijke, althans de abdij uit haar bloeiperiode te voorschijn te toveren. Zij die toen de zgh. gebouwen mochten binnentreden, de visu mochten vaststellen in welke toestand zij herchapen waren geworden door een eeuw dienst of bezetting door leger en rijkswacht, waren de wanhoop nabij.

En wie zou thans durven beweren dat deze herstelling een voor de stad slechte zaak is geweest?

Wie objectief en nuchter zijn advies wil uitbrengen moet bekennen dat deze herstelling wellicht op historisch, cultureel, sociaal en artistiek vlak, de beste belegging is geweest die Gent de laatste jaren mocht verrichten.

Zo was het ook een eeuw geleden, en misschien nog erger, want van het Gravensteen zag de voorbijganger nog enkel het majestueus poortgebouw dat voor de werklieden van de spinnerij openging op een donkere gang waarachter zich de ateliers akelig en druilerig in een bestendig kille, vochtige temperatuur opvolgden, een hel voor wie er dagen aan een stuk moest huiveren en rillen.

Zoals de volksmensen het toen zegden: “ne huup èwe stienen”! Een handvol

Gentenaren dacht er anders over, mensen die wisten wat het Gravensteen had betekend in de wording en groei van Gent, wat het op architecturaal vlak vertegenwoordigde in de geschiedenis van de bouwkunst in West-Europa, wat het eens volledig hersteld kon worden als realiteit en als symbool voor Gent en voor Vlaanderen.

Zij wisten hoe men in de Middeleeuwen burchten optrok, hoe dik de ring- en andere muren waren, sterk genoeg om onmiddellijk de vijand en middellijk de eeuwen te trotseren.

Mensen uit de XIXe eeuw hadden met spinmolens en getouwen hier en daar het decor verwoest, het stenen kantwerk aangetast, doch de ruwbouw, de structuur waren zuiver gebleven in hetgeen met het blote oog op een puinhoop geleek. Muren, anderhalve meter en zelfs meer dik, werpt men zomaar niet omver: het kost te veel geld! De huisjes die in de schaduw van het slot dekking hadden gezocht waren al bijeen niet eens tegen een knip voor de neus bestand.

Schijn bedriegt dachten deze optimisten: hoofdzaak is de stadsmagistraat en de regering te kunnen overhalen tot aankoop en onteigening: eens deze kogel door de burcht, zou de herstelling wel haar gang gaan!

De aanhouder wint: na jaren strijd boekte de minderheid estheten een eerste overwinning: de stad stemde er uiteindelijk in toe een som van 21.000 goudfr. neer te tellen voor de aankoop van het poortgebouw d.i. het monumentaal ingangsbouw van het Gravensteen en dan nog wel omdat het in goede staat verkeerde en de restauratie omzeggens niets zou kosten Vaderlandse of stedelijke fierheid, zorg voor het behoud van de mooiste relikwie van ons verleden, mogelijkheid om het geheel te redden en te herstellen als toeristische attractie, waren argumenten die niet eens werden overwogen: men wou zich enkel ontdoen van de zgn zagerij en plagerij van enkele artistiek en historisch gecomplexeerden. Het was hoogtijd, want enkele weken later zou men het hebben afgebroken. Op het stadhuis was men er nu stellig van overtuigd dat het amen en uit zou zijn met het gejam van oudheidkundigen en zgh. liefhebbers, vrienden of minnaars van hun geboortestad. Zij zouden onmogelijk, zo dacht het college van burgemeester en schepenen, durven aandringen voor de rest van het Gravensteen, een ware puinhoop.

Maar ja, deze heren waren nogal invloedrijk en daar waar politieke invloed tegenwoordig meestal leidt tot faciliteiten bij het vernietigen van ons cultureel patrimonium - men vraagt zich trouwens af hoe sommige politici de dag van vandaag, met hetgeen zij op hun geweten hebben het woord cultuur nog durven uitspreken - werd deze invloed op het einde van de vorige eeuw aangewend - en niet misbruikt - om sommige ministers die nog iets voelden voor de kunst, aan te spreken en te bekeren tot hun ideaal: de Béthune, Paul Frédéricq,

Julius Vuylsteke, de Limburg-Stirum, Van Assch, Ferdinand Van der Haeghen, Varenberg, Wagener, Verhaegen, Herman van Duyse en anderen wisten aan welke deur zij aanklopten, o.a. Alfons van den Peereboom die reeds in 1865 had verklaard dat zijn departement bereid was tussen te komen in de kosten van aankoop van het Poortgebouw.

Zonder officiële steun van de regering hadden de stedelijke overheden geen cent meer durven uitgeven: er was te veel kritiek geweest na de aankoop van dat klein deel van het Gravensteen in 1871.

In 1887 schreef de *Messenger des Sciences*: “Lorsqu’il y a une vingtaine d’années, la ville de Gand acheta la porte d’entrée de l’ancien Château des Comtes, sauvant cet intéressant monument d’une destruction bon nombre de gens haussèrent les épaules et persiflèrent même les édiles qui prenaient sous leur protection cette masse noirâtre de veilles constructions”!

Gent is zijn groei en zijn macht steeds de meerderheid van zijn bevolking verschuldigd geweest, het behoud van zijn artistiek, historisch en cultureel patrimonium had het steeds aan een kleine minderheid te danken. Zo was het ook met de redding van het Gravensteen.

Deze kleine groep wist geleidelijk de publieke opinie warm te maken, te sensibiliseren, de oude Gentse fierheid wakker te schudden.

Wanneer de promotors van de volledige redding van de burcht zich in maart 1887 bij minister Beernaert begaven, mochten zij zich beroepen op het erevoorzitterschap van de gouverneur van de provincie, van de burgemeester van Gent, de morele steun van tal van politici, kranten, verenigingen en sympathisanten.

Er werd een soort compromis ondertekend dat kort daarna leidde tot de onteigening van het Gravensteen en van de aanpalende huizen. Wanneer men de volledige afrekening maakt van de aankoop, onteigening en herstelling bedraagt het geheel niet eens 900.000 fr. uit de tijd.

Gent heeft ook in die jaren miljoenen uitgegeven die geen spoor hebben nagelaten. De uitgave voor het Gravensteen is de gelukkigste belegging geweest op moreel en cultureel vlak, de meest renderende in de optiek van ons toerisme. En nochtans was het monument zonder het poortgebouw in 1885 te koop gesteld geworden: “Gravenkasteel zijde de oude vermaerde verblijfplaats der Graven van Vlaanderen, thans bestaan in een Nijverheidsgesticht met menigvuldige huizen, te Gent, enige zitdag Vrijdag 22 mei 1885”. De bedoeling van de verkopers was klaar en duidelijk: het Gravensteen kon worden gesloopt en een plan van aanleg met nieuwe straat lag klaar!

De actie en de verbetering van degenen die men de Vrienden van ‘s Gravensteen noemde, hebben toen de mogelijke kopers de schrik op het lijf gejaagd. Er daagde geen liefhebber op.

Van het Gravensteen, toen het in 1872 en in 1887 in twee opeenvolgende administratieve en financiële fasen door de stad werd aangekocht, hetgeen met de onteigening van een aantal aanpalende huizen samenging, zagen en kenden de Gentenaren enkel de vergrijsde en nogal norske silhouet van de Toegangspoort met het eigenaardig kruisvenster: over het verleden van de burch konden zij omzeggens niets vertellen, tenzij dat er nog een spook in het gebouw ronddoolde, een spook dat enkele nachtridders, gewoonlijk wat door de neus beweerden ontmoet te hebben op het Veerleplein of in de Jan Breydelstraat. Het was immers eeuwen geleden dat men nog enige belangstelling had vertoond voor de burch die eens het bolwerk en het symbool van de macht van Vlaanderen en van zijn graven was geweest.

In 1779 had de Oostenrijkse regering die ook medeverantwoordelijk was voor het verval van het Prinsenhof, in naam van keizerin Maria-Theresia, een deel van het Gravensteen verkocht aan de aannemer Brismaille: “Verscheyde deelen voortijds gebruykt geweest hebbende tot de vergaderinge van den Raed van Vlaenderen, de Greffe, de Gevangenisse en de Conciergerie van den zelfden Raed alsmede een huys daernevens staende, alle zeer gediensig tot de groote fabrieken”.

Jean Denis Brismaille die op het einde van de XVIIIe eeuw een tamelijk belangrijke rol speelde in de wijziging van het Gents stadsbeeld, mocht al het te koop gestelde op 23 december 1779 aankopen voor de som van 8.353 pond gr., doch kon niet onmiddellijk ingaan op de wenk van de Oostenrijkse regering er een fabriek op te richten en vormde het tijdelijk om tot een soort arbeiderswijk.

Ten tijde van de Franse bezetting werd het geheel nationaal goed verklaard en in 1797 en 1798 aan particulieren verkocht, o.a. aan Delfosse en Vander Heeren die hun deel afstonden aan Ferdinand Heyndericx die, de suggesties van de Oostenrijkse regering indachtig, in het Steen een katoenspinnerij inrichtte. Het gebeurde wel niet de eerste maanden van de aankoop want zij zien in 1798 de grote zaal van “het zoogenaemd Graven-Kasteel” een tamelijk onverwachte bestemming krijgen, deze van gelag- en restaurantzaal: “hij aenveirdt traktementen, geeft table d’hote en alle soorten van ververschingen”!

Geen mens in Gent die op dat ogenblik opkomt voor het behoud of de redding van deze enige getuige van ons verleden: Meeste Toren, Grote Zaal, kapel, kelders en keukens en andere aanhorigheden worden ateliers, machinekamers, katoenspinnerijen, krotwonigen voor arbeiders, herbergen enz.

Eens het ensemble, in 1872 en 1887, vast in handen van de stad, verdween ook als bij wonder de onverschilligheid van de bevolking. De enen, niet al te talrijk, juichten om het happy end na jaren vertwijfeling en delicate onderhande-

lingen, de anderen sakkerden en vonden plots duizend en een bestemmingen voor het bedrag dat de stad - met belangrijke tussenkomst van regering en provincie - had uitgegeven, allen echter waren benieuwd om hetgeen na de herstellingen uit deze donkere puinhoop zou te voorschijn komen.

En hier kwam natuurlijk, ook en vooral bij de historici en oudheidkundigen de kat op de koord. Hoe zou men het Gravensteen herstellen?

De keus van het stadsbestuur was gevallen op een van onze meest bekwame en verdienstelijke architecten, Jozef De Waele die het allemaal zeer meticuleus, zeer wetenschappelijk en zeer technisch instudeerde, uitcijferde, in plannen omzette en realiseerde.

Kritiek - wij leven immers in Gent - bleef natuurlijk niet uit. Het moest zo, beweerde men, of anders of gans anders geschieden, in elk geval niet zoals de specialist, degene die het probleem het best kende, het voorzag en uitwerkte. Men was pro of contra de ingediende restauratieplannen, meestal zonder enig objectief criterium.

Er werd in die jaren zoveel over het Gravensteen geschreven, o.a. door Jozef De Waele, Armand Heins, Victor vander Haeghen, De Vlaminck, kanunnik Vanden Gheyn, Napoleon De Pauw, Hermann Van Duyse, Julius Vuylsteke, dat de gewone leek nog moeilijk wegwijs geraakte in de doolhof van plannen, projecten, kritiek en historische beschouwingen.

Zelden heeft men in enkele jaren zoveel over een bepaald onderwerp geschreven en alles willen oprakelen uit het verleden van een gebouw dat nu ineens een twistappel werd tussen archeologen en estheten.

Voor sommige Gentenaren was het probleem terug te brengen tot een geldkwestie: zij schreeuwden zich hees wanneer men in 1893 een som van 30.000 uitgaf voor de restauratie van het poortbebouw en van de ringmuur, doch schenen uit het oog te verliezen dat bij elke aankoop de Staat voor een derde en de Provincie voor een ander derde waren tussengekomen, zodat het aandeel van de stad wel aan de zeer lage kant kwam te liggen.

Anderen konden zich niet eens verklaren met de ontwerpen van architect De Waele die nochtans sedert vele jaren tot een grondige archeologische studie van het gebouw was overgegaan en die een zeer degelijk restauratieplan had voorgelegd dat de goedkeuring én van de stad én van de regering had bekomen. De eeuwenoude strijd tussen degenen die geen steen van een oud gebouw of monument durven aanraken, zelfs wanneer het ensemble in puin valt, en degenen die het gebouw zijn oorspronkelijk karakter en aspect willen terugschonen, laaide weer op.

Jozef De Waele en na zijn overlijden, architect Mortier, hebben aan de tot een puinhoop vervallen burcht zijn middeleeuws aspect en architectuur teruggegeven, met behoud van enkele wijzigingen die onvermijdelijk in de lange

geschiedenis van het gebouw, werden aangebracht.

De discussie, voornamelijk in de schoot van de Maatschappij van Geschieden Oudheidkunde, was bijwijlen zeer hevig, doch toen de Gentenaren op een mooie dag het eindresultaat mochten bekijken en bewonderen, werd het plots misstil in het kamp van de kritikasters: het Gravensteen verhief zich in al zijn majesteit, hoogmoedig, grandioos, zonder enig litteken, ook zonder enig detail dat op erersatz namaak of persoonlijke interpretatie of gril wees. De Waele had het maximum behouden, de ontbrekende delen bijgewerkt doch op zeer discrete wijze, zodat tegenwoordig niemand kan vermoeden in welke afschuwelijke staat het Gravensteen een eeuw geleden verkeerde.

De Gentenaren die het Gravensteen gekend haalden in “een slooste van krotten, fabriekskens en lelijke huizen” zoals Lodewijk De Vriese het eens schreef, geraakten bij het zien van het gerestaureerd ensemble, niet uitgepraat over het wonder dat Jozef De Waele had verricht door uit deze ruïne en bouwval een prachtig versterkt kasteel te toveren. Voor hen was het in al die jaren slechts een hoop oude stenen geweest nog enkel bewoond door het klassieke spook, zoals Geeraard Duivelsteen, het slot van Laarne en alle middeleeuwse kastelen er onvermijdelijk een moesten bezitten.

Bij het bekijken van het ontmanteld en hersteld Steen werd het ineens duidelijk dat aan zijn geschiedenis en verleden meer moest verbonden geweest zijn dan een banaal spook: gretig keken de Gentenaren uit naar allerhande historische gegevens, geromanceerde verhalen en zelfs legenden; de jarenlange ruzie van archeologen en andere haarklievers die het probleem tot een zeer technisch en soms vervelend niveau hadden teruggebracht, werd gauw vergeten, en het Gentse volk leerde met een verbluffende fasciliteit en fierheid, de bewogen lotgevallen aan van de meest beroemde en beruchte burcht van het land, eindelijk blij dat het stadsbestuur gehoor had gegeven aan de noodkreet van enkele rasechte Gentenaren bekommerd om de redding van het historisch patrimonium van de gemeente.

Al bijeen is het financieel “offer” van de stad nogal miniem geweest: het aandeel van Gent in aankoop, onteigening en restauratie is niet veel belangrijker geweest dan het bedrag dat de provincie heeft uitgegeven voor het optrekken van de afschuwelijke bunker tussen bisschoppelijk paleis en hoofdkerk, eeuwige schandvlek voor hen die dat monster op die plaats hebben gewild en aanvaard.

De generatie van het begin van onze eeuw kende de geschiedenis en legenden van het Gravensteen op haar duimpje, onze generatie die vergroeid is met het enig mooi ensemble van het Veerleplein, heeft de heroïsche tijd van aankoop en restauratie niet meegemaakt en kent weinig of niets van het verleden van de burcht.

In deze julimaand en tijdens de Gentse Feesten die heel wat ouders met hun kinderen de weg naar het Gravensteen zien nemen, is het misschien niet ongelegen een paar van de gebeurtenissen en enkele legenden uit de vergeethoek te halen: zij zijn het die de indrukwekkende massa doet leven, die de vermaarde vesting vastsnoeren aan de geschiedenis van de stad, van het graafschap, aan het politiek en sociaal leven van onze voorouders.

Verblijfplaats van onze graven, paleis waar sompouteuse onrtvangsten plaats hadden, gevangenis, militair bolwerk, heeft het Gravensteen van Filips van de Elzas tot Filips de Goede en na deze graven of hertogen, in dienst van gerecht of regering, een toonaangevende rol gespeeld waaruit wij enkele anekdotes zullen trachten te plukken.

De 136 studenten die op 16 november 1949 het Gravensteen bezetten, er urenlang zegevierend weerstand boden aan de stormloop van politie, brandweer en rijkswacht, en aldus een van de meest fantastische studentengrappen uithaalden, zijn sedertdien gezeten burgers, ingenieurs, geneesheren, advocaten en zelfs magistraten geworden die hun zoon of dochter naar de Universiteit hebben gestuurd waar zij op hun beurt min of meer geslaagde studentikoze grappen uithalen of uitdenken.

Weliswaar kon deze slag om het Gravensteen, zoals trouwens de meeste veldslagen, de nagestreefde doelwitten niet bereiken; de studenten leverden immers in 1949 slag, men mag het nog eens uit de doeken doen, voor twee kapitale eisen; bier tegen 3 fr. de pot en het vervangen van de donkerblauwe kepis van onze agenten door de pas afgeschafte witte helmen of potten! De kepis zijn de inmiddels wat weelderiger geworden hardos van onze pandoeeren blijven versieren of ontsieren, het bier schuimt nog even heerlijk en lekker, maar wij betalen drie, vier maal zoveel voor een pint en... enkel de studentenpetten zijn van het strijdtoneel verdwenen, niettegenstaande een moedige en wanhopige poging van een handvol studenten uit de eerste licentie Rechten.

Men heeft de vredelievende slag van 1949 niet helemaal ten onrechte de laatste grote of heroïsche bladzijde uit de geschiedenis van de eeuwenoude burcht genoemd. Wat er naderhand, sedert bijna een kwart eeuw is voorgevallen is niet veel zaaks en mag althans geen plaats nemen in de rij historische gebeurtenissen in en om het Steen: opgravingen in 1951 onder leiding van conservator Nowé, die een nieuw licht wierpen op de prehistorie van de burcht en nml. het bestaan van vroege versterkte kastelen op diezelfde plaats kwamen bevestigen, een brand op de Meeste Toren op 16 september 1961 na een laatste vertoning van het Klank- en Lichtspel, een andere brand op het dak van de toegangspoort op 29 december 1964, beiden zonder al te ernstige gevolgen, twee flauwe nabootsingen van de slag van 1949, nml. door een zeventigtal

studenten van de Universiteit van Amsterdam in mei 1956 om er de tiendaagse veldtocht van... 1831 te herdenken, en een nieuwe aanval in januari 1971, door studenten T.I. als protest tegen het wetsvoorstel 616 van minister Vermeulen; verder herstellingswerken in 1953 en in 1967 uitgevoerd, een evocatie in stereorama die in 1961 van wal liep en het aanbrengen in oktober 1954 van een gedenkplaat met de namen van hen die op het einde van de vorige eeuw het Gravenkasteel wisten te redden en te restaureren.

Gent heeft drie grote vestingen geteld: het Gravensteen dat Filips van de Elzas op het einde van de XIIe eeuw liet optrekken op een bestaande versterkte burcht, het Spanjaardkasteel dat Keizer Karel na de opstand van 1539 deed bouwen op een deel van de Sint-Baafsabdij en de Citadel die in het begin van de XIXe eeuw, op raad van Wellington en op bevel van Willem I, door majoor Gey van Pittius werd opgericht daar waar tegenwoordig het Citadelpark een van de zeldzame groene ruimten in ons vergrijsd stadsbeeld is geworden: alle drie waren in hun tijd zeer belangrijke constructies, behoorden tot de meest imponerende van Europa, alle drie waren ook van plan, uitbouw en afwerking vooruitstrevend, maar geen van hen werd in het voordeel of belang van de Gentenaren opgetrokken.

Het Gravensteen werd op die plaats gebouwd als militair bolwerk in het kader van de bewogen en gevaarlijke politiek van Filips van den Elzas, maar ook en vooral om, naar het woord van de kroniekschrijver Gisbertus “mettre un frein à la superbe des Gantois”. Met zijn Spanjaardkasteel was Keizer Karel vast besloten de bepaald te rumoerige en oproerige Gentse stede in bedwang te houden, terwijl Wellington en Willem I wanneer zij de Citadel oprichtten, aan de strategische belangen van de Verbondenen en geen ogenblik aan de bescherming of verdediging van Gent zelf hebben gedacht.

Alleen de oudste van deze drie burchten is bewaard gebleven en dank zij de inspanningen, het talent en het doorzettingsvermogen van architect De Waele is hetgeen wij vandaag nog mogen bewonderen geen namaak, geen afkooksel of geen reconstructie zoals wij er elders te zien krijgen; het is het ware, het echte middeleeuwse Steen, gebouwd om oorlog, geweld, belegering en eeuwen te trotseren en dat ook voldoende weerstand heeft kunnen bieden aan het vandalisme van de mens op het gepaste ogenblik uit zijn puinen te kunnen verrijzen.

“Pas une ville au monde schreef Hermann van Duyse wanneer men aan de ontmanteling begon, ne pourra montrer une construction militaire d’une importance aussi considérable, ni se rattachant d’aussi près au faste le plus glorieux de son histoire”, en een andere auteur schreef op hetzelfde ogenblik: “Gand aura désormais une attraction artistique incomparable, quelque chose comme

un coin de vie gothique échappé à la destruction par une sorte de miracle équivalent à l'évocation inattendue de Pompéi”.

De grote droom van Filips van den Elzas, iets voor de eeuwigheid op te richten, is dan toch werkelijkheid geworden.

“Filips, aldus Prof. Ganshof in de “Geschiedenis van Vlaanderen”, was ontgensprekelijk een zeer ontwikkelde persoonlijkheid, ook op het gebied van het geestesleven, maar tevens iemand bij wien groothedswaanzin en ijdelheid tot de voornaamste drijfveren behoorden”. Zoals sommigen vandaag aan de Ronde van Frankrijk deelnemen, zo was het in die jaren in de familie van de graven van Vlaanderen traditie geworden aan alle kruistochten en expedities naar het Oosten deel te nemen, uit religieuze overtuiging, om politieke redenen en ook om mee te doen aan de meest populaire sport van die tijd: Vechten! Filips vader, Diederik van de Elzas, had alle records neergehaald door viermaal aan een kruistocht deel te nemen en telkens heelhuids huiswaarts te mogen keren. Filips had dan ook veel horen vertellen over de fantastische lotgevallen en avonturen van de kruisvaarders en als kind had hij gezworen ook eens het uniform aan te trekken en zijn kans in de grote expeditie te gaan.

Hij had horen vertellen over de avonturen maar ook over dat fantastisch oosten, zijn klimaat, zijn vrouwen, zijn zeden, volk, burchten, kunst, handel en beschaving.

Handig en ambitieus wilde Filips een voorname rol spelen in de Europese politiek. Door zijn huwelijk met Elisabeth van Vermandois had hij zijn territoriale bezettingen aanzienlijk uitgebreid en ten tijde van de minderjarigheid van de jonge koning Filips-August, was hij in feite regent van Frankrijk geweest hetgeen zijn ambitie nog meer had toegespitst. Wanneer hij inzag dat het niet zo gemakkelijk was voor een graaf van Vlaanderen de eeste viool te spelen aan het Franse Hof, ging hij de Duitse keizer Frederik Barbarossa vleien en wist o.a. belangrijke privileges te bekomen voor de Vlaamse, niet in het minst voor de Gentse kooplieden, nl. vrije scheepvaart op de Rijn, markten enz.

Hij was aanvankelijk de poorterij en vooral de Gentse poorters zeer genegen zoals uit deze maatregelen blijkt, doch zij werden, mede dank zij deze gunsten, te machtig en Filips trachtte geleidelijk hun zelfstandigheid te beperken en te besnoeien.

Men beweert dat hij na de brand die in 1176 Gent teisterde, het grootste gedeelte van de stad vernielde en enkel de Stenen van patriciërs en rijke kooplieden spaarde, van de gelegenheid gebruik maakte om de in de brand verloren gegane charters te negeren.

Sommige geschiedschrijvers, als Fris bv, beweren dat het bij zijn terugkeer van een Kruistocht in 1178 was dat hij een nieuw charter “Haec est lex et son-

suetudo Gandensibus observandam constituta” uitvaardigde waarbij hij de gemeentelijke autonomie en de stedelijke rechterlijke organisatie een ferme deuk gaf; andere auteurs, als Ganshof, houden staande dat Filips vóór zijn afreis naar het Heilig Land, een stadsrecht aan de voornaamste steden toekende dat een verre gaande autonomie toekende, maar tevens het hoger gezag van de graaf formeel vrijwaarde.

Wat er ook van zij, het was bij zijn thuiskomst dat hij de evolutie en de kentering van de poortersmentaliteit te Gent gewaar werd en dat hij het nodig oordeelde zijn gezag te affirmeren met woorden en ook met daden, nl. het optrekken van een burcht op de plaats en op de grondvesten van het bestaand versterkt Steen.

Filips had in het Heilig Land veel gevochten, maar het had hem niet belet, verstandig als hij was, zijn volle aandacht te laten gaan naar de burchten en vestingen de zgh “kraks”, aldaar door de kruisvaarders opgetrokken en bijzonder geschikt om aan belegeringen weerstand te bieden.

Het moet zijn dat Filips door een of meerdere bekwame architecten op zijn verre tocht werd vergezeld, want het Gravensteen dat hij op de grens van Oudburg en Gentse stede liet optrekken, is geheel ingegeven door een te onzent op dat ogenblik nog ongekende architectuur en het is totaal uitgesloten op een zo perfecte wijze alle details zou hebben onthouden en opgetekend.

Het Gravensteen is immers in alle opzichten een model en een voorbeeld van vooruitstrevende militaire bouwkunde. Enkel iemand die zeer bedreven was in het vak en die ter plaatse de vermaarde kraks had mogen bestuderen, heeft deze reusachtige burcht met al zijn architecturale en strategische kwaliteiten en innovaties kunnen optrekken.

De eerste anekdote die verbonden is aan het door Filips van de Elzas opgetrokken Gravensteen is, zoals het past bij een stokoud gebouw in het Gentse, een legende. Zij maakt ons diets dat de graaf die met veel vroomheid en wellicht nog meer vechtlust naar het Midden-Oosten was afgereisd om er ketters, ongelovigen en godshaters uit te moorden en aldus op een plezante manier zijn hemel te verdienen, er ook graag eens de bloempjes buitenzette met het gevolg dat hij op een mooie dag huiswaarts keerde, gezegend met een buitenechtelijke telg die Boudewijn werd genaamd.

Hoe de kleine bastaard door Filips' echtgenote werd onthaald wordt ons door de legende niet verteld doch wij kunnen het best raden; wel weten wij dat de kleine jongen in het Gravensteen werd grootgebracht en dat hij de vriendelijkste, de braafste en de verstandigste knaap was die ooit te Gent heeft rondgelopen. Filips hield dolgraag van zijn Boudewijn, het lief en gehoorzaam ventje dat vrolijk en zingend door de norske en donkere zalen en gangen van de

vaderlijke burcht huppelde.

Filips, aldus de legende, geraakte op zekere dag in Noord-Frankrijk, in een Vlaamse woede tegen de monniken van Sint-Vaast, zo erg zelfs dat hij de abt een paar stokslagen toebrecht hetgeen deze laatste in een Franse koleire deed losbarsten: “Gij zult het bekopen, Gij zult getroffen worden in hetgeen u het nauwst aan het hart ligt”, snauwde hij de graaf toe.

En inderdaad, vanaf dat ogenblik groeide de kleine Boudewijn geen millimeter meer; hij werd nijdig, boosaardig, een slechterik die zijn vader en zijn omgeving het leven zuur maakte. In een legende moet het onvermijdelijk verkeer aflopen met zo een rakker: op een zon- of feestdag dat Filips zijn onmogelijke telg bij de hand had genomen om aan een processie deel te nemen, verklaarde Boudewijn plots dat hij aan een kleine natuurlijke behoefte moest voldoen. Filips had wel te zeggen dat het ogenblik slecht gekozen was, dat zij weldra thuis zouden zijn, dat hij inmiddels maar wat moest inhouden, dat iedereen dat kan indien hij het wil, het mocht niet baten.

Aan de Kraanlei gekomen, verliet Boudewijn de processie, ging postvatten op het voetpad en alle notabelen, geestelijken, schepenen en consoorten uitdaggend, maakte hij er een plasje zoals hij er van zijn leven niet had gedaan.

In deze houding nam hij de ganse processie in ogeschouw, tot grote ergernis van alle deftige lui die er statig en ingetogen in opstapten. Men dacht althans dat hij het deed, want toen de processie al lang voorbij was, stelde men vast dat de knaap in een stenen beeld, het onzedig gebaar vereeuwigend, was omgetoverd geworden.

Filips' droefheid was onbeschrijfelijk: boven het beeld van zijn lievelingskind liet hij een klein gebouw optrekken om het tegen regen en wind te beschermen. Later, veel later, plaatste men het beeld boven de deur van het huis dat getuige was geweest van de heiligschennende daad! Het beeld (of zijn kopij) heeft men tot voor enkele jaren, het wapen van de misdaad zorgvuldig verborgen achter een reusachtig vijgeblad, kunnen bewonderen. Toen plofte het naar beneden.

Dat is de legende van het Gentse Manneken-Pis, zoals men ze 's avonds bij de haard aan de kinderen vertelde en sindsdien, beweert men, kunnen alle Gentse kleutertjes zich op school op straat of op bezoek, inhouden!

Juli 1972
Pierre Kluyskens ('t vervolgt)